

UUSIEN YHTEISKUNNALLISTEN LIIKKEIDEN DEMOKRATIA- JA ORGANISAATIO-ONGELMAN TEOREETTISISTA JUURISTA POLITIIKAN SOSIOLOGIASSA *

Martti Siisiäinen

ABSTRACT

On the Theoretical Origins of the Problems of Democracy and Organization which have been posed by New Social Movements

The article examines the similarities and dissimilarities between the theoretical discussion in new social movements about the relationship between the form of the movement and the form of the party, about their inner organizational democracy, and the theoretical concepts of Robert Michels and Max Weber. In the new social movements, the way in which questions about the relationship between the form of the organization and democracy are usually posed is similar to that of the young Michels. The basis of this way of questioning is the recognition of the discrepancy between Rousseau's idea of democracy and the prevailing political reality. The adoption of the idea of direct democracy in the new social movements implies the necessity of criticizing Weberian sociological and political »realism» and the theory of »democratic élitism». Theorizing *within* the movements and also *about* the movements has to come to grips with exactly the same problems which Robert Michels failed to solve: first, how to overcome, historically and dialectically, the contradiction between the form of the movement and the form of the party, and second, how to find a solution to the problem of applying the idea of direct democracy to the practice of complex organizations and complex societies.

Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden ongelma on yhteiskuntatieteissä ja politiikan tutkimuksessa varsin uusi. Tämän vuoksi pyrittäessä liikkeiden »teoreettiseen selittämiseen» huomataan nopeasti, että joudutaan liikkumaan varsin pettäväällä maaperällä (vrt. Roth 1982, 6—). Liikkeiden moninaisuus ja monimuotoisuus sekä teoreettisen käsitteistön vakiintumattomuus (johtuu keskeiseltä osalta itse liikkeiden »vakiintumattomuudesta»), pakko tinkiä teoreettisen argumentoinnin »tiukkuudesta» yms. seikat lisäävät todennäköisyyttä, että liikkeiden tarkasteluun sekoittuu poliittisen järjestelmän rakenteesta ja sitä heijastavasta käsiteapparaatista johtuvia »puolueellisia» näkökulmia (vrt. Narr 1982). Tästä tosiasiasta *Rothin* mukaan johtuu se, että uusia liikkeitä käsittelevässä keskustelussa voimattomiksi osoittautuneiden kokonaisu-yhteiskunnallisten hahmotusyritysten tilalle ovat voimakkaasti astuneet nk. keskitason seli-

---

* Perustuu Sosiologipäivien työryhmässä »Uudet liikkeet» pidettyyn esitelmään Helsingissä 11—12. 3. 1983.

tysyritykset, jotka hakevat poliittisten kiistojen ja teoreettisten spekulatioiden kohteena oleviin liikkeisiin tukevammin empiirisiin tietoihin perustuvia lähestymistapoja (Roth Ma., 6).

Tässä artikkelissa lähdetään liikkeelle siitä käsityksestä, että tutkimuksen nykyvaiheessa uusien liikkeiden teoreettisessa hahmottamisessa ja »paikallistamisessa» yhden hedelmällisen lähestymistavan tarjoaa niiden ilmentämien ongelmien osittaminen ja näiden osa-aspektien tarkastelu sosiologian ja politiikan tutkimuksen tradition perustalta. Yksi tällainen osa-ongelma on kysymys liikkeen ja organisaation suhteesta (puolue- ja yhdistysmuodon ongelma) ja siihen liittyvä kysymys organisaation sisäisestä demokratiasta. Ongelmassa voidaan erottaa kaksi osa-aluetta: ensiksikin organisaatio- ja demokratiaongelman ilmeneminen uusissa yhteiskunnallisissa liikkeissä, niissä käyty keskustelu ja ongelman ratkaisu-yritysten kehittäminen; toiseksi yhteiskuntatieteiden piirissä käyty teoreettinen keskustelu uusien liikkeiden kehityksessä ilmenevästä organisaatio-ongelmasta ja sen liittymisestä poliittisen järjestelmän (tai weberiläisittäin »poliittisen herruuden järjestelmän») kokonaisuuteen. Tässä keskitytään pääasiassa jälkimmäiseen ongelmaan ja pyritään selvittämään, mitä yhteyksiä uusien liikkeiden eräiden keskeisten teoreetikkojen demokratia- ja organisaatiokonseptioilla on politiikan sosiologian klassikkojen *Robert Michelsin* ja *Max Weberin* tuotantoon pohjautuvaan oligarkia- ja byrokraatiatutkimuksen traditioon. Kiinnostuksen keskeinen kohde onkin, mitä uutta ja mitä vanhaa uudessa organisaation ja liikkeen suhteen käsittämisen (tai vastakkainasettelun) tavassa on verrattuna Michelsin ja/tai Weberin ko. ongelman tarkastelutapaan. Tähän liittyy kysymys siitä, onko uusien liikkeiden nostattamassa teoretisoinnissa kyetty ratkaisemaan »vanhaa» (erityisesti Michelsin) teoretisointia rasittaneet perusongelmat.

Demokratian ja organisaation suhde Michelsillä

Michelsin puoluesosiologiaa käsittelevän pääteoksen (1911, tässä 1966) johtopäätöksiä esittelevän luvun tunnuksena on katkelma *Rousseaun* »Yhteiskuntasopimuksesta»-teoksesta. Siinä todetaan, että vielä missään ei ole ollut olemassa tiukasti demokratian määritelmän mukaista yhteiskuntaa: »On vastoin luonnon järjestystä suuren joukon hallita ja pienen olla hallittavana» (Rousseau 1768, tässä 1918, 113). Lainattu katkelma kuvaa hyvin Michelsin organisaatio- ja demokratia-konseption rousseaulaisia lähtökohtia. Michelsinkin mukaan demokratia ja edustuksellisuus ovat keskenään yhteensovittamattomia: kansan tai edes yksilön tahtoa ei voida luovuttaa, mikäli halutaan pitää kiinni demokratian periaatteesta. Toinen tosiasia Michelsin mukaan on se, että »joukko ei hallitse koskaan paitsi in abstracto» (1909, 234; 1966, 366). Demokratian ja edustuksellisuuden välinen ristiriita tulee selvästi näkyviin yhteiskunnallisen liikkeen kehittymisessä spontaanista alusta valtioon vaikuttavaksi organisoiduksi poliittiseksi voimaksi.

Organisaation kehittäminen tulee välttämättömäksi silloin kun suuret ihmisjoukot haluavat ajaa etujaan luokkavastustajiensa tai valtion suhteen: luokka, joka esittää yhteiskunnalle määrättyjä vaatimuksia, tarvitsee sekä taloudellisella että poliittisella alueella organisaation. Organisaatio, joka perustuu voimien säästämisen periaatteeseen, tarjoaa heikoille aseiden vahvojen voittamiseksi (Michels 1909, 231). Organisoitumisen periaatetta on näin ollen pidettävä joukkojen yhteiskunnallisen ja poliittisen taistelun välttämättömänä edellytyksenä. Michelsin mukaan tällä on itse yhteiskunnallisen liikkeen kehitykselle kohtalokkaita seurauksia: »wer Organisation sagt, sagt Tendenz zur Oligarchie» (1909, 232). Organisaatioiden oligarkisoitumisesta Michels katsoo löytäneensä yleisen sosiologisen lain (ks. Michels 1966, 364 ym.; Ebbighausen 1969, 37). Psykologisista, organisaatiopsykologisista ja -teknologisista tekijöistä käsin Michels pyrkii perustelemaan oligarkisoitumisen universaalina, vääjäämättömän luonteen: ihmisluonto (kansanjoukkojen kyvyttömyys ja apaattisuus, johtajien kyvyttömyys ja korvaamattomuus) sekä organisaation immanentit taktiset ja tekniset välttämättömyydet johtavat oligarkkisen rakenteen kehittymiseen jokaisessa puolueessa, yhdistyksessä ja muussa organisaatiossa.

Edellä esitellyissä Michelsin organisaatioteoreettisissa lähtökohdissa paljastuu toinen tämän keskeisimmistä teoreettisista lähteistä (aikaisemmin esitetyn Rousseauin lisäksi): teoreetikkojen ryhmä, johon kuuluu eräitä keskeisiä viime vuosisadan lopun ja kuluvaan vuosisadan alun joukkopsykologian (*LeBon* ja *Tarde*) ja eliittiteorian kehittäjiä (*Mosca*, *Pareto* ja *Gumplowicz*) (ks. Michels 1966; 1926).

Massapsykologiasta periytyy Michelsin teoretisointiin käsitys ihmisluonnossa vaikuttavista absoluuttisista johtajuuden ja johdettavuuden tarpeista ja viesteistä, jotka ovat jakaantuneet epätasaisesti eri sosiaaliryhmissä (vrt. myös Niceforon antropologian vaikutus) (ks. Michels 1926). Pareton ja Moscan eliittiteoria taas on välittömimmin vaikuttanut Michelsin käsitykseen ihmisten väistämättömästä jakaantumisesta hallitsevaan eliittiin ja hallittuun massaan (vrt. kuitenkin Rousseauin em. käsitykset). Eliittien ja massan välisen konfliktin selitykseen Michels sovelsi suoraan Pareton eliittien kiertokulun konseptiä ja sen perustana olevaa syklistä historiankäsitystä (ks. Burnham 1943). Michelsin mukaan »historian demokraattiset tapahtumat muistuttavat aaltoja. Ne murtuvat aina samalla matalikolla. Ne uusiutuvat yhä uudelleen. Tämä toistuva näky on sekä rohkaiseva että masentava. Kun demokratiat ovat saavuttaneet tietyn kehityksen asteen, ne käyvät läpi vähittäisen muodonmuutoksen ja omaksuvat aristokraattisen hengen ja monissa tapauksissa myös aristokraattiset muodot, joita vastaan ne alussa niin raivokkaasti taistelivat» (1966, 371). Sama kehityskaari toistuu uusien haastajien ilmaantuessa ja taistelujen johtaessa hallitsevan oligarkian vaihtumiseen uuteen tai kilpailevien eliittien fuusioitumiseen. Kansanjoukkojen kannalta muutos on aina näennäinen.

Oligarkisoituminen on sidoksissa johtajuuden kehittymiseen, mikä tulee välttämättömäksi kehityksen momentiksi liikkeen koon kasvaessa ja tehtävien moninaistuessa. Yhteiskunnallisen liikkeen alkuvaiheessa johtajat nousevat

spontaanisti jäsenistön keskuudesta, johtajuustehtävät ovat sivutoimisia ja pal-kattomia. Kerran synnyttyään johtajuus kuitenkin pian muuttuu ammattimai-seksi. Tästä on seurauksena johtajiston aseman vakiintuminen ja johtajien kor-vattavuuden vaikeutuminen.

Oligarkisoitumisen välittömiksi syiksi Michels toteaa ensiksikin asemansa turvaamiseen pyrkivien johtajien organisoitumisen ja kartellisoitumisen, toi-seksi joukkojen yleisen henkisen liikkumattomuuden ja apaattisuuden, ja kol-manneksi johtajien pätemisen tarpeen ja teknisen korvaamattomuuden organi-saatioissa (Michels 1966, 364). Spontaanista alusta yhteiskunnallisen liikkeen kehityskaari päättyy sellaiseen organisaatioon, joka on »valittujen valitsijoi-hin, valtuutettujen valtuuttajiin ... omaaman herruuden äiti» (Ebbighausen 1969, 37).

Yhteiskunnalliset liikkeet demokraattisina, oligarkian vastaisina spontaa-neina liikkeinä ovat syntyessään Michelsin mukaan vallankumouksellisia liik-keitä. Muuttuessaan vallankumouksellisen päämäärän toteuttamisen välineistä johtajien aseman ja sisäisten valtarakenteiden säilyttämiseen tähtääviksi, oligarkkisten organisaatioiden suhde valtioon ja koko hallitsevaan poliittiseen järjestelmään muuttuu. Omaksuessaan ko. järjestelmän edellyttämät aristo-kraattiset poliittiset muodot oman toimintansa periaatteiksi, vallankumouksel-linen organisaatio muuttuu »valtio-organisaation tehottomaksi ja miniatyyri-seksi jäljennökseksi» (Michels 1966, 335).

Demokraattisen kehityksen mahdollisuuden täydellinen kieltäminen, puo-lueiden (koko yhdistyslaitoksen) oligarkisoitumisen ja massojen kyyttömyy-den universalisointi, jolla oli perusta toisaalta Michelsin massapsykologisissa ja eliittiteoreettisissa lähtökohdissa ja toisaalta tämän omissa pettymykseen johtaneissa kokemuksissa vuosisadan alun eurooppalaisesta työväenliikkeestä, joutui tuoreeltaan voimakkaan sosiologisen ja organisaatioteoreettisen kritiikin kohteeksi. Kritiikki jatkui vilkkaana koko 1920- ja 1930-luvun. Useimmat 1900-luvun alkukymmenten marxilaisista teoreetikoista ottivat osaa oligarkia-teoriasta käytyyn keskusteluun. Muiden muassa *Franz Mehring* (1914, tässä 1931, 102—), *Georg Lukács* (1928, 309—) ja *Antonio Gramsci* (tässä 1967) tote-sivat Michelsin konseptioiden yleiseksi puutteeksi tiettyjen konkreettisten asiaintilojen ja ilmiöiden epähistoriallisen yleistämisen koko historiaa ja kaik-kia yhteiskuntia koskeviksi. *Alexander Schifrin* pyrki esittämään yksityis-kohtaisen, puolue-teoriasta käsin tapahtuvan Michelsin (sosialidemokraattisen) kritiikin (Schifrin 1930; 1931).

Sosiologisen teorian ja kysymyksenasettelun kannalta Michelsin oligarkia-teoria ja tämän myöhempi teoreettinen suuntautuneisuus (ks. Michels 1926) merkitsivät yhteiskunnallisen analyysin väistymistä massapsykologiseen vietti-rakenteeseen ja teknologiseen determinismiin perustuvien selitysyritysten tiel-tä. Juuri tämä oli synnyttämässä epähistoriallisuutta ja yksinkertaistamista, korostamassa teorian reaktionääristä kehityspessimismiiä sekä demokratiateo-rian konservatiivista puolta (vrt. Michelsin natsisympatiat). Tämän käänteis-puolena Michelsin varhaistuotannon kriittinen ulottuvuus, missä korostettiin

demokratian vallankumouksellisia edellytyksiä ja tarkasteltiin puolueiden kriisiä sen yhteydessä, jäi sivummalle. Michelsin alkukauden puoluetutkimuksien liikkeellepanevan ongelman muodosti havainto ristiriidasta, joka vallitsi demokratian idean ja yhteiskunnallisen todellisuuden välillä. Tämä ristiriita oli havaittavissa niin demokraattiseksi esitetystä valtiosta kuin sen piirissä toimivissa »demokraattisissa» puolueissakin (Ebbighausen 1981, 21—22, 32). Puoluetutkimuksensa kohteeksi Michels määritteli vallankumouksellisen liikkeen, koska vallankumoukselliset puolueet aina syntyessään pyrkivät epädemokraattisten tendenssien kieltämiseen (porvarilliset liikkeet feodaalisten ja työväenliikkeet porvarillisten rakenteiden). Vuosisadan alkuvuosina Michels katsoikin, että kansanvallan muotoisen demokraattisen herruuden tärkein edellytys oli juuri vallankumouksellinen toiminta, koska se asettaa epädemokraattiset rakenteet johdonmukaisimmin kyseenalaiseksi. Konservatiivisten puolueiden luonteeseen (ehkä vaaliaikoja lukuunottamatta) sen sijaan kuului hierarkian ja epädemokraattisten rakenteiden hyväksyminen (Michels 1909, 230—; Ebbighausen 1969, 27).

Puoluesosiologiassaan Michels, hyväksyttyään oligarkisoitumisen väistämättömyydenkin, yhä asettaa kriittisen kysymyksen demokratian mahdollisuudesta ja toivottavuudesta. Massademokratian ja joukkojen kyvyttömyyden dominoimissa olosuhteissa demokratiaan kytkeytyy kaksi erilaista, suurelta osin vastakkaista tendenssiä: ensiksikin demokratiaan sisältyvä ideologinen tendenssi kohti kriittisyyttä ja olosuhteiden hallintaa; ja toiseksi demokratian voimakas vastatendenssi kohti yhä kompleksisempien ja eriytyneempien puolueiden luomista, puolueiden jotka perustuvat harvojen pätevyteen ja kyvykkyyteen. Tämä tosiasia määrittää oman tehtävän niin kasvatukselle kuin sosiologiselle tutkimuksellekin: »Yhteiskunnallisen kasvatuksen suureksi tehtäväksi» tulee Michelsin mukaan »kohottaa joukkojen intellektuaalista tasoa niin että ne pystyisivät, mahdollisen rajoissa, vastustamaan työväenliikkeen oligarkkisia tendenssejä». Sosiologisen tutkimuksen tehtävä määräytyy siitä käsin, että Michelsin mukaan »mikään muu kuin demokratian oligarkkisten tendenssien vakava ja avoin tutkiminen ei tee meitä kykeneviksi minimoimaan näitä vaaroja, vaikka niitä ei koskaan voidakaan kokonaan välttää» (1966, 369, 370).

Sama kaksijakoisuus ja ristiriita, jonka Michels havaitsi demokratian edellä mainittujen tendenssien välillä, kertautui Michelsin oligarkiateoriassa: hänen tuotannossaan pysyi »oligarkian rautaisen lain» ja rousseaulaisen demokratia-konseption välinen yhteensovittamattomuus ratkaisemattomana ristiriitana. Uusia yhteiskunnallisia liikkeitä käsittelevä teoretisointi jatkaa paljolti tämän Michelsin perusongelman tarkastelua uusissa poliittisen kriisin oloissa.

Max Weber ja pluralistisen eliittien demokratian teoria

Puoluesosiologiassa on yleisesti tapana liittää yhteen Michelsin käsitys organisaatioiden oligarkisoitumisen »laista» ja Max Weberin käsitys kapitalis-

tisen rationalisoitumisen aiheuttamasta organisaatioiden byrokraatisoitumisesta. Molempien teoreetikkojen peruskäsityksissä puolueiden kehitystendensseistä onkin paljon yhteistä: Michelsin tavoin Weberkin piti rationaalisen kapitalismin vallitsevaa puolueorganisaatiota luonteeltaan oligarkkisena ja johtamistavaltaan byrokraattisena. Tämän käsityksen ymmärtäminen on mahdollista vain Weberin rationalisaation teoriasta käsin. Weberin mukaan rationalisaatio ja siihen kietoutunut byrokraatisoitumistendenssi olivat läntisten teollisuusyhteiskuntien taloudellisen-sosiaalisen kehityksen tyypillisiä, perustavanlaatuisia ja peruuttamattomia tendenssejä. Byrokratia oli Weberille eräänlainen rationalisaation vastine herruus- ja hallinto-organisaation alueella (ks. Weber 1976, 541— ; Herzog 1966, 234).

Rationalisaation väistämättömänä seuralaisena byrokratia oli Weberin luettelemine tunnettuine ominaisuuksineen tehokkain hallinnon eri tyypeistä; sen vuoksi se oli väistämätön ilmiö kaikissa lännen moderneissa massavaltioissa ja -demokratioissa (ks. Herzog em., 235). Michelsin tavoin myös Weber käsittää puolueet ja yhdistykset herruussuhteeksi: oligarkkisissa ja byrokraattisissa organisaatioissa kehittyvät ylevästi ilmaistuista demokraattisuuden periaatteista huolimatta (tai jopa niiden pohjalta) sisäiset hierarkkiset valtarakenteet. Johtajien suurempi kyvykkyys ja vaikeus korvata heitä uusilla, organisaation toiminnan kannalta välttämättömien tietojen hallinnan keskittyminen vähäiselle johtajien ryhmälle yms. samansuuntaiset tekijät johtavat tosiasialiseen vallan keskittymiseen johtajille. Tästä on seurauksena yhdistyksen (tai muun organisaation) sisäisen herrusrakenteen vakiintuminen, minkä sisällä pieni, ylivoimainen johtava vähemmistö huolehtii passiivisen jäsenenemmistön ohjailemisesta, uusien jäsenten hyväksymisestä jne. (ks. Weber 1911, 52—; 1976, 167—169; Herzog 1966, 241—242).

Vaikka Weber näki herruustyyppien kehityksen (traditionaalinen, karismaattinen ja rationaalinen herruus) sillä tavalla epävakana, että kullekin tyyppille oli ominaista taipumus kehittyä jonkin muun herruustyyppin suuntaan (ks. Appelbaum 1970), kehittyi rationaalinen (legaalinen) herruustyyppi vääjäämättä hallitsevaksi kapitalismin oloissa. Läntisissä yhteiskunnissa puolueiden historia oli Weberin mukaan läpäissyt kolme eri vaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa yleispiirteenä oli karismaattisten puolueiden ja niihin olennaisesti liittyvien seuraajakoukkojen kehittyminen. Tämä organisaatiomuoto oli kuitenkin hyvin epästabiili (vrt. esimerkiksi seuraajakysymys, »esikuntakysymys», kysymys toiminnan jatkuvuuden taloudellisesta turvaamisesta jne.). Toinen vaihe alkaa »kesto-organisaatioiden» syntyessä osin aateliston, osin porvariston piiristä nousseiden »kunniajohtajien» johtamina. Johtajuus kehittyi tässä vaiheessa yhteiskunnallisen aseman perusteella, mihin liittyvä tietty varallisuus ja mahdollisuus palkattoman sivutoimen hoitoon oli välttämätön johtajuuden edellytys. Kolmas vaihe alkaa 1800-luvun loppupuolella, kun byrokraattiset puolueet syrjäyttävät kaksi aikaisempaa tyyppiä. Nyt kunniajohtajien paikan puolueiden johdossa ottavat haltuunsa ammattijohtajat. Näissä uuden tyyppisissä puolueissa toiminnan painopiste siirtyy maailmankatsomuksellisista

kysymyksistä käytännön päämääriin, seuraajakunnasta organisaatio-apparaattiin, mitkä muutokset byrokraattisille muodoille ominaisella tavalla korostavat stabiilisuutta ja jatkuvuutta (ks. Weber 1976; Herzog 1966, 242—; Sultan 1926, 133—).

Uusien liikkeiden käynnistämän organisaation sisäisen demokratian mahdollisuuksia ja edellytyksiä koskevan keskustelun kannalta kiinnostavampia kuin Michelsin ja Weberin käsitysten samanlaisuudet, ovat heidän lähtökohdiansa väliset erot. Niinpä Weberille on organisaation (tai puolueen) sisäinen demokratia Michelsiin verrattuna varsin ongelmaton käsite. Perustelut Weber hakee metodologisista arvovapauden vaatimuksista: organisaation demokratia-ongelman suhteen Weber on »realisti». Välitön, rousseaulainen demokratia on hänelle jo etukäteen utopistinen ajatus; vähintäänkin se on käyttökelvoton modernien puolueiden sosiologisissa analyysissa. Koska Weber pitää maailmankatsomuspuolueiden muuttumista apparaattipuolueiksi väistämättömänä seurauksena yhteiskunnan yleisestä rationalisointikehityksestä, otettiin hänen kirjoituksissaan puolueiden (ja yhdistysten) oligarkisoituminen ja byrokraatisoituminen tavallaan annettuna tosiasiana. Tämän vuoksi demokraattisuuteen liittyvät spekulatiot eivät Weberin mukaan kuuluneet sosiologian piiriin (ks. Ebbighausen 1969, 50; 1981, 40—; Herzog 1966, 249). Tosin Weberkin näkee byrokraatian ambivalenttina: se ilmenee yhtäällä positiivisena, yhteiskunnan kehitykselle välttämättömän rationaalisuuden organisatorisena muotona ja toteuttajana, johtamisen tehokkuuden lisääjänä ja toisaalla rationaalisuuden vääristymänä, joka saattaa muodostua yhteiskuntakokonaisuuden rationaalisen kehityksen esteeksi ja karikatyyriksi, johtaa kansanjoukkojen tasapäistämisen ja apatisoimisen kautta lisääntyvään epäpolitisoitumiseen, toimintaa kahlitsevaan kehykseen, jonka sisältä henki on paennut. Weberin puolue- ja organisaatiososiologisissa kirjoituksissa tämä jälkimmäinen puoli jää syrjemmälle ja esiintyessäänkin, sen tarkastelu tapahtuu yleisestä (positiivisen) rationalisointikehityksen näkökulmasta käsin (ks. Weber 1980; Löwith 1932, tässä 1960; Ebbighausen 1969, 54—).

Rolf Ebbighausen on tutkimuksissaan kiinnittänyt huomiota siihen politiikan sosiologian ja politiikan tutkimuksen kannalta tärkeään perspektiivin vaihdokseen, joka tapahtuu Max Weberin tuotannossa verrattuna Michelsin (ja Ostrogorskin) puoluesosiologiaan (Ebbighausen 1969 ja 1981). Tällä on ollut erityisen suuri vaikutus ei-marxilaiseen politiikan tutkimukseen sen vuoksi, että Weberin tuotannon välityksellä siitä tuli olennainen osa amerikkalaista »modernia» pluralismiteoriaa. Ebbighausenin mukaan politiikan tutkimuksen klassikkojen perintö siirtyi amerikkalaiseen (ja sitä kautta eurooppalaiseen) politiikan tutkimukseen weberiläisessä muodossa, nk. elitistisen demokratian teoriana eikä nuoren Michelsin kriittisen demokratian konseptiona (1981, 19—).

Tämän »elitistisen demokratiateorian» weberiläisen luonteen ilmaisee selkeästi Lipset arvioidessaan Michelsin oligarkiakonseption merkitystä porvarillisen demokratian arvioinnin kannalta:

»Democracy in the sense of a system of decision-making in which all members or citizens play an active role in the continuous process is inherently impossible. Organizational elites in general do have long-term tenure in office. Michels clearly demonstrated the technical impossibility of terminating the structured division between rulers and ruled within a complex society... But even if we accept all of these points as valid, they do not mean that democracy is impossible; rather they suggest the need for a more realistic understanding of the democratic potential in a complex society» (Lipset 1966, 34).

Kun Michels näki varhaisemmassa tuotannossaan ongelman parlamentaarisen demokratian kriisissä, rajoittuu Weberillä demokratiaongelma paljolti kysymykseksi johtajien valinnan vapaaehtoisuudesta, vaihtoehtojen olemassaolosta ja niiden olemassaolon takaavan järjestelmän toimivuudesta (ks. Herzog 1966, 244—245; Mommsen 1981, 110—111). »Elitistisen demokratian» teoriassa katsotaan, että rajoittuminen organisaatioiden sisäisen demokratian kysymyksiin ei riitä demokratiaongelman teoreettiseen ratkaisemiseen (vrt. Dahl 1956, Eckstein 1961; McKenzie 1955; Lipset 1960 ja 1966; ks. myös Mills 1956 ja 1962; Ebbighausen 1969). Tämän riittämättömyyden toteaminen johti siirtymiseen Michelsin toteamasta harvojen vallasta »monien harvojen valtaan», joka otettiin annettuna (Herzog 1966, 251—252). Amerikkalaisen pluralismiteorian varhaisvaiheen teoretisointiin verrattuna tämä merkitsi muutosta ryhmien pluralismista eliittien pluralismiin (ks. esim. Piispa 1977).

Eliittien pluralismin teoriassa demokratia redusoituu perustaltaan kahteen momenttiin: ensiksikin institutionaalisesti turvattuun mahdollisuuteen vapaasti valita eri puolueiden (ja intressijärjestöjen) välillä (tai niiden oligarkkisten johtoryhmien välillä) ja toiseksi puolueiden ja intressijärjestöjen johtoryhmien väliseen kilpailuun »intressimarkkinoilla» (ks. Lipset 1960, 23—; Ebbighausen 1969, 61). Kun nämä käsitykset hyväksytään lähtökohdiksi ja samanaikaisesti todetaan Michelsin asettama ongelma herruuden rationaalisesta kontrollista massademokratian oloissa illusoriseksi, johtaa tämä muun muassa pluralismiteoriassa edellä sivuttuihin ongelmiin suhteessa teoriatradition historiallisiin juuriin (vrt. Bentley). Tämä on johtanut esimerkiksi Saksan Liittotasavallan nk. neopluralismiteoriassa perinteisen (amerikkalaisen) pluralismiteorian monien keskeisten perusideoiden kieltämiseen weberiläisen »realismin» nimissä (ks. esim. Sontheimer 1973; Steffani 1980; Siisiäinen 1983). Empiirisessä tutkimuksessa tämä on ilmennyt esimerkiksi pohdintoina apaattisuuden optimaalisesta määrästä tietyssä populaatiossa tai yrityksissä todistella enemmistön apaattisuuteen perustuvan järjestelmän positiivisuus lopputuloksen kannalta, koska johtajat ovat johdettuja demokraattisempia jne. (vrt. Parsons 1959, 80—; ks. Ebbighausen 1969, 63; Naschold 1969). Ebbighausen kiteyttää tapahtuneen muutoksen seuraavalla tavalla:

»Die empirische Begründung ist hier viel eher Moment einer letzten Endes vorbehaltlosen Bejahung der bestehenden politischen Herrschaftsorganisation der »westlichen Demokratien» und der sie tragenden spätkapitalistischen Gesellschaftsordnung als Moment einer fundierten Einlösung des eigenen erfahrungswissenschaftlichen Anspruchs. Sie ist bestenfalls wissenschaftliche Rationali-

sierung des angedeuteten Skeptizismus in der Nachfolge von M. Weber, für den die bestehende »schlechte« Realität als »auf lange Sicht unveränderbar« erscheinende zur darum »bestmöglichen« wird» (1969, 63).

Puolue- ja organisaatioteoreettisten ongelmien on tässä uudessa teoria- ja perspektiivissä vaihtunut kokonaissysteemin toimivuuden, tehokkuuden ja stabiilisuuden ongelmaksi (sama, 63). Tällainen tutkimus saattaa »todellisen arvovapauden» sijasta johtaa uudentyyppiseen »arvovapauden fiktion» rajoittuessaan vain määrättyihin demokratiaongelman osa-aspekteihin ja ottaessaan niiden rakenteellisen taustan annettuna (ks. Abendroth 1967, 12).

Organisaation ja demokratian ongelma uusien yhteiskunnallisten liikkeiden kehityksessä ja niitä koskevassa teoreettisessa keskustelussa

Michelsin demokratia- ja organisaatioteoreettinen ongelma vuosisadan alun kriittisessä muodossaan on aktualisoitunut viime vuosina sekä uusien yhteiskunnallisten liikkeiden käytännön toiminnassa että niitä käsittelevissä teoreettisissa pohdinnoissa. Liikkeiden sisällä on, varsinkin niiden kehityksen alkuvaiheessa, korostettu liikkeiden ja (vasemmisto)puolueiden (joihin niitä eniten on vertailtu) välisiä eroja. *Ulrich* (1982) esittää seuraavanlaisen vaihtoehtoliikeutopioiden »profiilin», joka samalla on vastakohta perinteisten vasemmistopuolueiden toiminnassa ilmeneville asenteille ja käsityksille (tässä käsitellään vain organisaatio- ja demokratiaongelmaa sivuavia asioita): »On tartuttava itse vallan ehtoihin. Alistus- ja valtasuhteiden rakennetta ei voi lakkauttaa alistus- ja valtasuhteilla» (Vastakohta: »Vallan keskukset on vallattava»). »Valtasuhteet ovat alinomaan vaarassa turmeltua.» Siksi liikkeissä ei voida »hyväksyä minkäänlaisia alistussuhteita, minkäänlaisia hierarkioita». (Vastakohta: Usko »hyvään valtaan»). »Puolueet ovat osa kumottavia suhteita. Niiden toimintaperiaatteet turmelevat toimitsijakunnan ja uuvuttavat työntekijät. Perustason demokratia ei tarvitse mitään puolueita». (Vastakohta: Käsitys, jonka mukaan »on järjestäytyttävä iskukykyiseksi puolueeksi»). »Toimeenpanoval- lan olisi säilyttävä perustasolla eikä valtuutettava sitä ylätasolle. Niin moni alue kuin suinkin olisi jätettävä »yhteiskunnan» suunnittelun ulkopuolelle. Ne tulisi jättää suunnittelemattomaksi ja kontrolloimattomaksi elintilaksi spontaanille toiminnalle». (Vastakohta: Käsitys, jonka mukaan »ihmisten yhteiskunnalliset suhteet on suunniteltava järkevästi», mikä tapahtuu rationaalisesti keskittämällä). »Tavoitteena oleva suhteellisen autonomisten kommuunien yhteenliittymä tarvitsee olennaisesti vähemmän »valtiota». (Vastakohta: Moderni yhteiskunta tarvitsee valtion kaltaisia laitoksia, jotka on vain alistettava demokraattiseen kontrolliin). (Emt., 135—137).

Organisaatio- ja demokratia-ongelman osalta edellä esitetty vaihtoehtoliikkeiden »profiili» karkeistetussa muodossa paljastuu perusasetelmaltaan, kysymyksenasettelun tavaltaan michelsläiseksi. Siinä lähdetään liikkeelle tietoisesti välittömän demokratian utopistisesta konseptiosta ja todetaan poliittisten

organisaatioiden omaksumisen tekevän toivotun utopian mahdottomaksi. »Puh-taassa» ideaalityyppimuodossa kuvattu vaihtoehtoprofiili sisältää käsityksen demokratian toteuttamismahdollisuudesta, mutta vain järjestelmän kovan yti-men ulkopuolisella reuna-alueella. Tämä käsitys sekä liikkeissä esiintyvä jyrk-kä eliittien demokratia-konseption kritiikki erottavat vastakohtaisen selvästi ne weberiläisestä »realismista». Samalla ko. profiili osoittaa, että liikkeissä ei hyväksytä Michelsin konseptiolleen esittämiä massapsykologisia ja eliittiteo-reettisia perusteluja.

Michelsläinen ja osin weberiläinen teoreettinen tarkastelutapa on ollut alustana useissa tieteellisemmissäkin yhteiskunnallisten liikkeiden kehitysmal-lien luomisissa. Yksi keskeisimmistä liikkeiden tutkijoista on *Otthein Ramm-stedt*, jonka kirjoituksissa on esitetty sekä yhteiskunnallisten liikkeiden kehi-tyksen teoreettinen malli että sovellettu sitä Saksan Liittotasavallan ekologis-ten liikkeiden kehityksen tarkasteluun (ks. Rammstedt 1977, 447—; 1978, 138—167; 1980, 481—). Rammstedtin malli voidaan esittää seuraavina vaiheina (ks. Rammstedt 1978, 138—; Paris 1981, 171; Siisiäinen 1982 a, 286—287):

1. Yhteiskunnallinen kriisi	—————>	(Vaihtoehto: seurauksia ei tiedosteta)
↓		
2. Kriisin seurausten tiedostaminen	—————>	(Vaihtoehto: ei propagointia)
↓		
3. Seurausten propagointi	—————>	(Vaihtoehto: protestia ei artikuloida)
↓		
4. Protestin artikulointi	—————>	(Vaihtoehto: intensivoitumista ei tapahdu)
↓		
5. Intensivoituminen	—————>	(Vaihtoehto: ideologiaa ei artikuloida; esim. kansalaisaloitteet)
↓		
6. Ideologian artikulointi	—————>	(Vaihtoehto: leviämistä ei tapahdu; esim. sosiaaliset lahkot)
↓		
7. Leviäminen	—————>	(Vaihtoehto: ei-organisointuminen; esim. liikkeen hajoaminen)
↓		
8. Organisointuminen	—————>	(Vaihtoehto: ei-institutionalisointuminen; esim. vallankumous)
↓		
9. Institutionalisoituminen		

Rammstedtin mallissa esitetään teoreettisessa muodossa sama, minkä Ull-richin profiilien vastakkainasettelu kuvasi liikkeiden asennetason näkökul-masta. Rammstedtin mukaan yhteiskunnallisten liikkeiden kehitysvaihtoehdot ovat vähissä: liikkeen tulevaisuutena on joko muotoutua hallitsevaan poliit-tiseen järjestelmään integroituneeksi oligarkkiseksi ja hierarkkiseksi organi-saatioksi keskitettyine kommunikaatio-, auktoriteetti- ja kontrollirakenteineen tai loppua kesken kehityksensä (kuihtua tai joutua lakkautetuksi) (1978, 165—168). Mallinsa hedelmällisyyden osoittamiseksi Rammstedt sovelsi sitä Saksan

Liittotasavallan ekologisten liikkeiden kehitykseen. Malli osoittautuikin varsin käyttökelpoiseksi. Rammstedtin mukaan viime vuosikymmenen vaihteessa liittotasavaltalaiset »vihreät» olivat ideologian artikuloimisvaiheessa, eräänlaisen ideologisoitumispakon edessä (ks. Rammstedt 1980, 485—).

Kun vuosikymmenen vaihteessa liittotasavaltalaisessa ekologisessa liikkeessä oli kaksi selvää kehitysvaihtoehtoa Michelsin asettaman organisaatio-ongelman ratkaisemiseksi: puoluemuodon kieltäminen kokonaan ja siitä seurauksena oleva toiminnan pisteittäisyys (vrt. Ullrichin profiilit) tai puoluemuodon hyväksikäyttäminen pyrkimällä välttämään siihen sisältyvät vaarat (ks. esim. Lange 1980; Offe 1980; vrt. Poulantzas 1978), on tilanne vuonna 1983 varsin erilainen. Liittotasavallan vihreiden kehitys on ratkeamassa selvästi puoluemuotoisuuden suuntaan, mikä tendenssi on voimakkaasti vauhdittunut vaaleihin osallistumisen ja (myös parlamenttitasolla) niissä menestymisen jälkeen. Kuten *Joachim Raschke* on todennut, vaalipuolueet poikkeavat kansalaisaloitteista sekä funktioltaan että rakenteeltaan. Puolueeksi muotoutuessaan liikkeet menettävät monia etuja, joita kansalaisaloitteilla niihin verrattuna on: 1. Ne menettävät erityisyytensä toimia »asianosaisten» liikkeenä, tietyn rajoitetun ongelma-alueen ja motivaatioperustan intressi- ja tarveartikulaation välineenä (»pisteittäisyys»). 2. Ne menettävät kansalaisaloitteiden kyvyn yhdistää ideologisesti ja poliittisesti eri tavalla asennoituvia ihmisiä. Vaalipuolueet joutuvat kilpailutilanteessa päinvastoin konfrontaatioihin toistensa kanssa. 3. Kansalaisaloitteilla on mahdollisuus toteuttaa toiminnassaan aidompaa perusdemokratiaa ja välttää oligarkisoitumis- ja byrokratisoitumistendenssit (Raschke 1979, 164—165). Raschken mukaan »yritys osallistua vaaleihin, mutta olla muodostumatta puolueeksi on perusdemokraattinen impulssi huomioonottaen ymmärrettävä ja sympaattinen, mutta turha. Ennen pitkää saavutetaan piste, jossa on tingittävä joko tehokkuudesta tai radikaalidemokraattisista odotuksista» (emt. 165). Ongelma monimutkaistuu ja vaikeutuu vielä suuresti, jos mukaan otetaan valtio- ja valtaproblematiikka ja organisaatiokysymyksen suhde siihen. Tuolloin tulee näkyviin, kuinka kansalaisaloitteiden lähtökohtien (esim. »pisteittäisyys») ja puolueeksi järjestäytymisen ristiriita murtaa liikkeitä sisältäkäsän (ks. Siisiäinen 1982 a, 289—292).

Ongelmaa voidaan ymmärtää ja havainnollistaa michelsläisen demokratia- ja organisaatiokonseption ristiriitaisuuden tarkastelusta käsin. Organisaatio-ongelman kohdalla keskeistä on se, että uusissa liikkeissä aktualisoitunut suoran demokratian konseptio ei (toistaiseksi?) ole kyennyt tuomaan ratkaisua nk. »suuren lukumäärän ongelmaan» eikä liikkeiden ja monimutkaistuneen yhteiskunnan suhteen ongelmaan. Kysymyksenasettelun positiiviset vaikutukset ovat ilmeiset: kriittisen demokratia-aspektin mukaan tuominen puolueiden ja valtion tarkasteluun, korporatismidenssien ja organisaatioiden valtiollistumisen kritiikki sekä yhteiskunnallisten liikkeiden konkreettisten kehitystendenssien ja esitetyn mallin suhteiden kiinnostava (joskin toistaiseksi varsin heikko ja »ohut») pohdinta. Kuitenkin monissa keskeisissä teoreettisissa puheenvuoroissa, joita liikkeissä organisaatiokysymyksestä on esitetty, Michelsin teoreettisten

lähtökohtien kritiikki on jäänyt puolitiehen. Vaikka Michelsin massapsykologiset ja eliittiteoreettiset oligarkisoitumisen perustelut onkin torjuttu, kertaantuvat liikkeissä käydyissä keskusteluissa sangen usein Michelsin kysymyksenasettelulle ja ratkaisuyrityksille ominaisen abstraktisuuden ja »teknologisen determinismin» piirteet. Liikkeissä organisaatio-ongelma asetetaan Michelsin ja Weberin tavoin, mutta tarkastelun suunta (erityisesti Weberiin verrattuna) on vastakkainen, tietoisesti utopian toteuttamisen suuntainen. Michelsin ja Weberin tavoin liikkeissä pyritään absolutisoimaan (suurten) organisaatioiden oligarkisuusluonne. Vaarana on juuttuminen sellaiseen kysymyksenasetteluun ja sellaisiin käsitteisiin, joiden puitteissa koko problematiikkaa ei pystytä selvittämään. Kysymyksenasettelun ongelmien ratkaiseminen edellyttäisi tarkastelun kohteen historiallisuuden ja organisaation sisäisen demokratian yhteiskunnallisten kokonaisedellytysten parempaa huomioonottamista (ks. Naschold 1969, 12—18; 54). Esimerkiksi Rammstedtin mallissa historiallisen tarkastelun onnistumista ehkäisee sitoutuminen systeemitheoreettiseen, liikkeiden kehityksen alistavaan viitekehukseen. Tämän vuoksi Rammstedtin malliin pätee suurin piirtein sama kritiikki kuin Michelsin »oligarkian rautaiseen lakiinkin»: Vaikka malli onkin syntynyt tosiasioihin perustuvasta tapaustutkimuksesta tai sille voidaan hakea tukea konkreettisten liikkeiden kehityksestä, ei siinä oteta tarpeeksi huomioon yhteiskunnan järjestelmän eri organisaatio- ja rakennetasojen suhteita ja niiden historiallista luonnetta. Tämän vuoksi ei tulisi puhua mistään absoluuttisesta, universaalista »sosiologisesta laista» (Michels), eikä liikkeiden universaalista, vääjäämättömästä kehitysmallista, vaan ainoastaan »oligarkkisista tendensseistä» ja historiallisesti ehdollisista kehityspiirteistä (Rammstedt) (vrt. Naschold 1969, 13). Tämä edellyttäisi mekanistisen systeemitheoreettisen totaliteettinäkökulman muuttamista sellaiseksi, missä asetetaan organisaatio- ja demokratia-ongelma kompleksisten organisaatioiden, »suurten lukumäärien» ja modernin valtiorakenteen olosuhteissa. Kysymys ei ole siitä, etteivätkö uusien liikkeiden osoittamat oligarkisoitumis- ja korporatisoitumistendenssit olisi todellisia ja poliittisen järjestelmän kannalta keskeisiä (ks. esim. Kastendiek 1980; Siisiäinen 1982 b). Tässä ei myöskään pyritä asettamaan kyseenalaiseksi liikkeissä esitetyn ongelman sisällöllistä merkitystä, sillä liike- ja organisaatiomuodon suhde on sisällöllisesti asetettu niissä varsin hedelmällisellä tavalla. Tärkeämpää teoreettisen konseptin kehittymisen kannalta olisi välttää harha, joka rajaa demokratia-ongelman liiaksi organisaation sisäiseksi kysymykseksi ottamatta huomioon sen ja kokonaisyhteiskunnan demokratian (tai sen puuttumisen) vuorovaikutusta. Liikkeiden organisaatoratkaisujen kritiikeissä on kiinnitetty huomiota muun muassa siihen, että organisaatio-kysymyksen muodollinen »ratkaisu» kieltämällä organisatoriset rakenteet, on saattanut liikkeiden käytännössä johtaa »epämuodollisten rakenteiden» syntyyn ja uudentyyppisten hierarkioiden kehittymiseen virallisesti organisaatiottomiin ryhmiin (ks. Kraushaar 1982, 154—161; Schifrin 1930 ja 1931). Historialliskonkreettisen kontekstin analyysin laiminlyönti on saattanut johtaa eräissä tapauksissa myöskin »romanttiseen kapitalismikritiikkiin». Niinkin erilaiset

»marxistit» kuin *Jürgen Habermas* ja *Robert Steigerwald* ovat kritisoineet uusia liikkeitä siitä, että niiden abstrakti negatiivinen suuntautuminen on johdannut ne konservatiivisuuden läheisyyteen, koska ne ovat asettaneet kyseenalaisiksi koko »modernin projektin» byrokratian vastaisuuden nimissä (Habermas 1982, 576—; vrt. Steigerwald 1982, 55—). Toisin sanoen teoreettisessa analyysissä tulisi keskittyä kysymykseen demokratisoinnin eri tasojen välisestä suhteesta sekä demokratisoinnin pitkän ja lyhyen aikavälin edellytyksistä, minkä tutkimisessa ei vielä olla kovin pitkällä (vrt. Nascholdin käsitystä 14 vuoden takaa; Naschold 1969).

Paremmiin mekaanisen organisaatio—demokratia vastakkainasettelun ongelma on vältetty sellaisissa lähestymistavoissa, jotka lähtevät liikkeelle esimerkiksi liike- ja puoluemuodon dialektisen suhteen selvittämisestä (ks. esim. Lange 1980; vrt. Ingrao 1980, 330—331) tai yhteiskunnalliset liikkeet toiminnan keskiöön asettavista aktoriteoreettisista lähtökohdista (ks. Roth 1982). Niinpä Langen mukaan liikkeen ja puoluemuodon suhde asettuu dialektisena suhteena, missä politiikan erilaisten muotojen välillä vallitsee jatkuva jännite; politiikan eri tasojen suhde toteutuu eräänlaisena transformaatioprosessina liikkeen (liikkeiden) moninaisuuden ja poliittisen toiminnan (vrt. jatkuvuuden turvaaminen) vaatiman organisatorisen rakenteen välillä (Lange 1980, 192—). Periaatteessa tällainen suhde (mikäli sen soveltaminen käytännön politiikkaan onnistuisi) mahdollistaisi organisaatiokysymyksen yksinkertaisen joko-tai asetelman molempien vaihtoehtojen ongelmien ratkaisujen kehittämissä. Liikemuodon kehittyminen tekisi jatkuvan korporatismidenssien ja byrokratisoitumisen kritiikin mahdolliseksi. Puoluemuodon kehittyminen ratkaisisi liikkeen »arkipäiväistymisen» aiheuttamia ongelmia (ks. Narr 1982) sekä muodostaisi keskeisen jatkuvuutta ylläpitävän ja strukturoivan momentin ilman abstraktia, toiminnasta riippumatonta »totuuden monopolia». Tämän dialektisen jännitteen tarkastelu tekee mahdolliseksi problematisoida organisaatiokysymys sekä yhteiskunnallisen liikkeen sisällä että laajemmassa kokonaisyhteiskunnallisessa kontekstissa suhteena liikkeiden ja puolueiden välillä ja asettaa kysymys »blokkien» muotoutumisen vaihtoehdoista ja edellytyksistä.

Sellaisenaan edellä esitellyt »ratkaisuhahmotelmat» ovat liian abstrakteja ja osin epämääräisiäkin, matka niistä ongelmien konkreettiseen hahmottamiseen ja empiiriseen analysointiin on pitkä ja monia välittäviä käsitteitä vaativa. Tätä tehtävää vaikeuttaa myöskin tutkimuskohteen, uusien yhteiskunnallisten liikkeiden kehityskaaren nykyvaiheen »keskeneräisyys»: ne ovat vasta muodostumisensa vaiheessa eikä niiden tulevan kehityksen ennakoiminen ole kovinkaan luotettavaa nykyisen politiikan tutkimuksen keinoin.

LÄHTEET

- Abendroth, Wolfgang: *Antagonistische Gesellschaft und politische Demokratie*, Hermann Luchterhand Verlag, Neuwied und Berlin 1967.
- Appelbaum, Richard: *Theories of Social Change*, Houghton Mifflin Company, Boston 1970.
- Burnham, James: *The Machiavellians*, Henry Regnery Company, Chicago 1943.
- Dahl, Robert: *A Preface to Democratic Theory*, The University of Chicago Press, Chicago 1956.
- Ebbighausen, Rolf: *Die Krise der Parteiendemokratie und die Parteiensoziologie*, Duncker & Humblot, Berlin 1969.
- Ebbighausen, Rolf: *Politische Soziologie*, Westdeutscher Verlag, Opladen 1981.
- Eckstein, Harry: *A Theory of Stable Democracy*, Princeton University, Princeton 1961.
- Gramsci, Antonio: *En kollektiv intellektuell*, Bo Cavefors Bokförlag, Uddevalla 1967.
- Habermas, Jürgen: *Theorie des kommunikativen Handelns*, Band 2, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1982 (1981).
- Herzog, Dietrich: Max Weber als Klassiker der Parteiensoziologie. *Soziale Welt* 10 (1966): 3, 232—252.
- Ingrao, Pietro: Probleme der Zusammenarbeit in der westeuropäischen Linken. *Das Argument* 22 (1980): 121, 324—333.
- Kraushaar, Wolfgang: Teesejä vaihto- ja pakenemisliikkeistä. Teoksessa: Kotkavirta, Jussi (toim.): *Power & Flower*, Otapaino 1982.
- Lange, Matthias: Die Grünen zwischen sozialer Bewegung und Partei. *Argument-Sonderband* 51 (1980), 182—197.
- Lipset, Seymour, S.: Introduction. Teoksessa Michels, Robert: *Political Parties*, The Free Press, New York 1966 (1960).
- Lipset, Seymour, M.: *Political Man*, Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York 1960.
- Lukács, Georg: Rezension der zweiten Auflage von Michels' »Parteiensoziologie«. *Archiv für die Geschichte der Sozialismus und Arbeiterbewegung* 13 (1928), 309—315, Leipzig 1928.
- Löwith, Karl: *Gesammelte Abhandlungen*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1960.
- McKenzie, Robert: *British Political Parties*, London 1955.
- Mehring, Franz: *Zur Geschichte der Philosophie*, Soziologische Verlagsanstalt, Berlin 1931.
- Michels, Robert: Der konservative Grundzug der Parteiorganisation. *Monatschrift für Soziologie* (1909): 1, 228—236.
- Michels, Robert: *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, The Free Press, New York 1966 (1960).
- Michels, Robert: *Psychologie der antikapitalistischen Massenbewegungen*. Grundriss des Sozialökonomik IX Abtl. (1926): I. Teil, 241—359, Tübingen 1926.
- Mills, C. Wright: *Power, Politics and People*, Ballantine Books, New York 1962.
- Mills, C. Wright: *The Power Elite*, Oxford University Press, London, Oxford, New York 1956.
- Mommsen, Wolfgang, J.: Max Weber and Roberto Michels. An Asymmetrical Partnership. *Arc. Eur. Sociol.* XXII (1981), 100—116.
- Narr, Wolf-Dieter: Andere Partei oder eine neue Form der Politik? Zu Zerfall und Stabilität des bundesrepublikanischen Parteiensystems oder den Erfolgchancen der Grünen. Teoksessa: Mettke, Jörg, R. (Hrsg.): *Die Grünen*, Regierungspartner von morgen?, SPIEGEL-Verlag, Hamburg 1982.
- Naschold, Dieter: *Organisation und Demokratie*. Untersuchung zum Demokratisierungspotential in komplexen Organisationen, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1969.

- Offe, Claus: Konkurrenzpartei und kollektive politische Identität. Teoksessa: Roth, Roland (Hrsg.): *Parlamentarisches Ritual und politische Alternativen*, Campus Verlag, Frankfurt a.M., New York 1980.
- Paris, Rainer: Soziale Bewegung und Öffentlichkeit. *PROKLA* 11 (1981): 43, 103—127.
- Parsons, Talcott: Voting and the Equilibrium of the American Political System. Teoksessa: Burdick, E. & Brodbeck, A. (Ed.): *American Voting Behavior*, The Free Press, Glencoe 1959.
- Piispa, Matti: Pluralistinen demokratiakäsitys valtio—yhteiskunta-suhteen ratkaisuyrityksenä, *Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia* 28, 1977, Tampere 1977.
- Poulantzas, Nicos: *State, Power, Socialism*, New Left Books, London 1978.
- Rammstedt, Otthein: Die Bürgerinitiativbewegung unter Ideologisierungszwang. Teoksessa: Hauff, Volker (Hrsg.): *Bürgerinitiativen in der Gesellschaft*. Politische Dimensionen und Reaktionen, Neckar-Verlag, Villingen 1980.
- Rammstedt, Otthein: *Soziale Bewegung*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt 1978.
- Rammstedt, Otthein: *Soziale Bewegung — Modell- und Forschungsperspektiven*. Teoksessa: Rammstedt, Otthein (Red.): *Bürgerbeteiligung und Bürgerinitiativen*, Neckar-Verlag, Villingen 1977.
- Roth, Roland: *Gesellschaftstheoretische Konzepte zur Analyse neuer sozialer Bewegungen*. Diskussionspapier für den Arbeitskreis Lokale Politikforschung DVPW-Tagung, Berlin 4.—7. Oktober 1982.
- Rousseau, Jean-Jacques: *Yhteiskuntatasopimuksesta*, Karisto Oy, Hämeenlinna 1918.
- Schifrin, Alexander: Kritik an der Organisation. *Die Gesellschaft* 8 (1931): 1. Band, 167—178, Berlin 1931.
- Schifrin, Alexander: Parteiapparat und Parteidemokratie. *Die Gesellschaft* 7 (1930): 1. Band, 505—528, Berlin 1930.
- Siisiäinen, Martti: Käsikirjoitus 1, Jyväskylä 1983.
- Siisiäinen, Martti (1982 a): »Strateginen tilanne», yhdistyslaitos ja yhteiskunnalliset liikkeet. *Tiede & Edistys* 7 (1982): 4, 280—293.
- Siisiäinen, Martti (1982 b): Uuskorporatismiin teorioista. *Sociologia* 19 (1982): 4, 259—268.
- Sontheimer, Kurt: Der Pluralismus und seine Kritiker. Teoksessa: Nuscheler, Franz & Steffani, Winfried (Hrsg.): *Pluralismus, Konzeptionen und Kontroversen*, Piper & Co. Verlag, München 1973.
- Steigerwald, Robert: *Protestbewegung*, Verlag Marxistische Blätter, Frankfurt a.M. 1982.
- Steffani, Winfried: *Pluralistische Demokratie*, Leske Verlag, Opladen 1980.
- Sultan, Herbert: *Zur Soziologie des modernen Parteiensystems*. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 55. Band (1926), 91—140, Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1926.
- Ullrich, Otto: Eräs vastakohtaprofiili vasemmiston asenteille ja utopioille. Teoksessa: Kotkavirta, Jussi (toim.): *Power & Flower*, Otapaino 1982.
- Weber, Max: Geschäftsbericht. Teoksessa: *Verhandlungen der ersten Deutschen Soziologentages von 19.—22. Oktober 1910*, Tübingen 1911.
- Weber, Max: *Protestanttien etiikka ja kapitalismin henki*, WSOY, Helsinki, Juva 1980.
- Weber, Max: *Wirtschaft und Gesellschaft*, Studienausgabe, 5. rev. Aufl., J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1976.